

מצוות קידוש השבת

פתיחה

להבחין בין קודש לחול

שיר ושבח ליום השבת

השתתפות ביצירת קדושת השבת

נפקא מינות

קידוש בכניסת היום

קידוש על היין

הבדלה במוצאי שבת

פתיחה

הבורא יתברך הרבה לנו תורה ומצוות כדי לזכותנו, ולקדשנו על-ידי שנלך בדרכיו, נשמור חוקיו ותורותיו ויקויים בנו מקרא שכתוב (במדבר טו, מ) "וְעֲשִׂיתֶם אֵת כָּל מִצְוֹתַי וְהִיִּיתֶם קְדוֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם". על אף שמאמינים אנו כי עצם קיום המצוות מקדש את האדם ומקרבו ליוצרו, נראה שקיום מצווה שבו האדם מבין יותר את המצווה המוטלת עליו עשוי להיות משמעותי יותר – גם מבחינת הקיום עצמו, שמקבל משמעות נוספת כאשר הוא נעשה מתוך הבנה של המצווה, וגם מבחינת השפעת המצווה על האדם (לפחות ברובד הגלוי המודע) - בשעת קיומה ולאחר קיומה. באומרי 'מבין את המצווה' אין כוונתי בהכרח להבנת טעם המצווה והסיבה שבגללה נצטוינו בה (שכמובן נלאינו מהשיג עד תום¹) אלא להבנה הבסיסית של מהי

---

¹ וכדברי הרמב"ם הידועים בסוף הלכות מעילה.

בעצם המצווה, מעבר למעשה הטכני אותו אנו עושים; מהו התוכן של המעשה ומה בעצם משמעותו, עד כמה שידנו משגת להבין².

על אף האמור נדמה כי פעמים רבות אנו מקיימים מצוות בלי ממש להבין מה בעצם אנחנו עושים – לפעמים מתוך אי ידיעה, ולפעמים מתוך שכחה או חוסר מודעות, הנובעות מההרגל ושיגרת הקיום היום יומית של חלק מהמצוות. פתרון לבעיה המוצגת (לפחות לבעיית חוסר הידיעה) יכול לצמוח מלימוד של המצוות שיכלול עיון בכל מקור אפשרי שקשור למצווה - הפסוקים הרלוונטיים, מדרשי ההלכה והאגדה, הסוגיות ודברי הראשונים והאחרונים עליהן, וכאמור כל מקור אחר שיכול להוסיף להבנה שלנו את המצוות - גם ברמה ההלכתית וגם ברמה המחשבתית.

מטרת הדברים שלפניכם, מעבר לעצם העיסוק בדברי תורתנו הקדושה, היא לנסות להציג בקצרה דברים שעלו מניסיון להבין מעט יותר את המצווה 'לקדש את השבת בדברים', הנלמדת מהפסוק "זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְשׁוֹ"³. כמובן שלא מדובר בהצגת תמונה שלמה ומקיפה של המצווה ומשמעותיה, אלא במספר נקודות ואפשרויות הנוגעות להבנת מצווה חשובה זו, ואידך זיל גמור.

להבחין בין קודש לחול

כאמור, המצווה בה אנו עוסקים נלמדת מהציווי על השבת שבעשרת הדברות (שמות כ, ח): "זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְשׁוֹ".

הרלב"ג בפירושו לתורה (שם), מפרש מצווה זו, ומדבריו עולה אפשרות אחת להבין את מהותה של מצווה זו:

זכור את יום השבת לקדש אותו משאר הימים וזאת הזכירה היא בדיבור לא בלב לבד. והיא תהיה בכניסתו וביציאתו, ובזה ישלם קידוש יום השבת מבין שאר הימים רוצה לומר שנזכור ההבדל אשר בין יום השבת לשאר הימים, כדי שנהר מעשיית מלאכה בו. והנה זאת הזכירה אשר בכניסתו

² גם ביחס להבנה זו נראה נכון לומר שלעולם לא נבין לגמרי את פשר המעשה שנצטוינו לעשות על כל רבדיו ועומקיו.

³ שמות כ, ח, ועל-פי גמרא פסחים קו ע"א וספר המצוות מצוות עשה קנה.

מצוות קידוש השבת

קראו אותה רז"ל קידוש ואשר ביציאתו קראוה הבדלה וכל זה נכלל בתיבת
'קידוש' כי הקידוש הוא הַבְּדֵל דבר מדבר.

לפי דברי הרלב"ג, מהותה של מצוות קידוש היא להזכיר בפינו⁴ את ההבדל שבין
יום השבת לשאר הימים, ועל-ידי זכירה זו אנו 'מקדשים את השבת' – מבדילים
בינה לשאר ימות השבוע. בדבריו בסוף הקטע הרלב"ג מוסיף ומבאר ש'לקדש'
משהו פירושו ליצור (או להצביע על) הבדל בינו לבין דברים אחרים. הזכרת הבדל
זה נעשית על-ידי אמירת הקידוש – בכניסת היום וביציאתו.

הרלב"ג בדבריו גם נותן טעם למצווה - "כדי שניזהר מעשיית מלאכה בו"⁵, ולפי
טעם זה ניתן לומר שאמירת הקידוש משמשת כעין תמרור אזהרה – יום השבת
הגיע, ויש להיזהר מעשיית מלאכה! אמירת הקידוש היא כעין הכרזה על כניסת
השבת, השונה ומובדלת מימות החול, והזכרה לעצמנו שיום השבת אינו יום ככל
הימים.

אך אם כך יש לשאול – על פי זה היה אפשר לכאורה להסתפק בהכרזה אחת על
ההבדל שבין יום השבת לשאר הימים – רק בכניסת היום, ואילו הרלב"ג מדגיש
בדבריו שגם ההבדלה הנאמרת בצאת השבת היא חלק מהמצווה!
ניתן ליישב קושי זה בשני אופנים:

א. כפי שניתן לומר לגבי מצוות רבות, ייתכן שישנו פער מסוים בין טעם המצווה
לבין גדריה והלכותיה, פער שעשוי לנבוע מטעמים נוספים שאולי יש למצווה
זו.

ב. הזכירה של ההבדל בין השבת לשאר הימים, שיוצרת את הזהירות מעשיית
מלאכה, שלמה יותר כאשר היא נעשית גם בצאת השבת, ומודיעה על כך
שכבר מותר לעשות מלאכה, כיוון שהשבת הסתיימה. הידיעה שכאשר השבת
יוצאת מותר לעשות מלאכה, מחזקת את הידיעה שכל עוד השבת לא יצאה –
ישנו איסור מלאכה.

---

⁴ זה לדעתי פירוש המילה 'שנוכור' בדברי הרלב"ג המודגשים.

⁵ לפי טעמו של הרלב"ג אפשר להבין את דברי הגמרא (ברכות כ ע"ב) שנים חייבות במצוות קידוש
כיוון ש"כל שישנו בשמירה (איסור המלאכה בשבת) ישנו בזכירה", שהרי מצוות הזכירה לא באה
אלא לסייע למצוות השמירה.

על כל פנים, הטעם שהרלב"ג נותן למצוות הקידוש מחדד את העובדה שלדעתו הדברים הנאמרים בקידוש מופנים בעצם כלפי האדם עצמו, ומטרתם להזכיר לו את ההבדל שבין השבת לשאר הימים. במכילתא דרשב"י על אותו פסוק מובאת הלכה נוספת שנלמדת ממנו⁶:

לקדשו - במה אתה מקדשו? במאכל ובמשקה ובכסות נקיה: שלא תהא סעודתך של שבת כסעודת החול, ולא עטיפתך של שבת כעטיפתך בחול. ומנין שאפילו עני לא יהא מאכלו של שבת כמאכלו של חול ועשיר לא יהא מאכלו של שבת כמאכל החול? תלמוד לומר 'זכור את יום השבת לקדשו'.

אפשר להבין מדברי המכילתא, שעצם יצירת הבדל בין יום השבת לימות החול מהווה קיום של החובה 'לקדש' את השבת, ואם הרלב"ג דיבר על צורך לזכור ולהזכיר לעצמנו את ההבדל בין יום השבת לשאר הימים, על-פי המכילתא ישנה גם דרישה לבטא זאת באופן מעשי, וליצור הבחנה, כל שהיא, בין יום השבת לימות החול.

שיר ושבח ליום השבת

כתב הרמב"ם בהלכות שבת (כט, לא):

מצות עשה מן התורה לקדש את יום השבת בדברים שנאמר זכור את יום השבת לקדשו, כלומר זכרהו זכירת שבח וקידוש.

על-פי דברים אלו ניתן לומר שמהותה של המצוה היא לומר דברי שבח על השבת. אם כך, בניגוד לדברי הרלב"ג על פיהם אמירת הקידוש פונה לאדם, נראה שעל פי דברי הרמב"ם אמירת הקידוש פונה לקב"ה בדברי שבח על יום השבת (ואולי פונה האדם לשבת עצמה ומשבח אותה).

בספר המצוות מפרט הרמב"ם מעט יותר מה צריך להיות תכנם של דברי שבח אלו: המצוה הקנ"ה היא שצונו לקדש את השבת ולאמר דברים בכניסתו וביציאתו נזכור **בם גודל היום הזה ומעלתו⁷ והבדלו משאר הימים**

⁶ הובא גם בתורה שלמה, שמות כ, רלד.

מצוות קידוש השבת

הקודמים ממנו והבאים אחריו. והוא אמרו יתעלה זכור את יום השבת

לקדשו. כלומר זכרהו זכר קדושה והבדלה...

הרמב"ם מגדיר שלושה עניינים שצריך להזכיר בקידוש: גודל היום הזה, מעלתו, והבדלו משאר ימים. בהמשך דבריו הרמב"ם מסביר שמהפסוק ממנו נלמדת מצווה זו, עולה דרישה לזכור את יום השבת 'זכר קדושה והבדלה'. נראה לפרש ששני העניינים הראשונים שצריך להזכיר בקידוש – גודל היום הזה ומעלתו – נובעים מהדרישה של 'זכר קדושה' (והמשמעות של קדושה בהקשר זה היא משמעות של גדולה ומעלה), והעניין השלישי – הבדלו משאר ימים – נובע מהצורך ב'זכר הבדלה'.

שתי הדרישות הללו – 'זכר קדושה והבדלה' – כנראה נובעות משני מובנים הכלולים יחד לדעת הרמב"ם במושג הקדושה (בהקשר של החובה לקדש את השבת⁷) – מובן אחד של הבדל (כדבר בפני עצמו), ומובן שני של גדולה ומעלה. לפי זה ייתכן שלדעת הרמב"ם במצוות קידוש כלולים שני עניינים: **א.** דברי שבח לשבת. **ב.** הכרזה על ההבדל בין יום השבת לימות החול, וכפי שסבר הרלב"ג. אמנם, בדבריו במשנה תורה הוזכר רק העניין הראשון.

השתתפות ביצירת קדושת השבת

בספר 'שיעורים לזכר אבא מר'י (חלק ב) עוסק הגר"ד סולובייצ'יק באריכות במצוות קידוש, ובדבריו ישנו גם יסוד הנוגע לענייננו.

ידוע ומפורסם שישנו הבדל בסיסי בין קדושת השבת לבין קדושת ימים טובים: קדושת השבת הלא היא 'קביעא וקיימא'⁸ ונוצרת מאליה כל שבעה ימים, ללא כל תלות ברצון האדם ומעשיו, ואילו קדושת ימים טובים תלויה בקידוש הזמנים על-ידי ישראל, אשר ניתנו להם הכוח והסמכות לקדש חודשים ולקבוע זמנים. על כן בתפילת השבת חותמים אנו 'מקדש השבת', ואילו בתפילת ימים טובים הברכה

⁷ כך בתרגומו של אבן תיבון, הרב קאפח מתרגם 'רוממותו'.

⁸ בהקשרים אחרים יש כמובן לדעת הרמב"ם מובנים אחרים למושג זה ואכמ"ל.

⁹ פסחים ק"ז ע"ב

נחתמת במילים 'מקדש ישראל והזמנים', וכפירוש הגמרא 'מקדש ישראל דקדשינהו לזמנים'.¹⁰

ואולם ישנה, לדעת הגרי"ד¹¹, בחינה נוספת לקדושת השבת. מעבר לקדושה הבסיסית של השבת, המתקדשת מאליה ללא תלות במעשה אנוש, ישנו רובד של קדושה בשבת הנוצר ומתחדש על-ידי ישראל. קיומו של רובד זה עולה מפרשיית המועדות שבפרשת אמור¹² שם מוזכרת השבת כחלק מ"מועדי ה' אשר תקראו אתם מקראי קדש"¹³.

יצירת רובד זה הינה למעשה **חלק ממהותה של מצוות קידוש**. לדעת הגרי"ד: תוכן המצוה איננו אמירת דברי שבח גרידא ליום השבת אלא **חובה לקדש היום ממש**, לרפדו בקדושת שבת הקשורה בפרשת מועדים, שכן אותה הקדושה חלה על ידי מעשה קידוש, כבמועדים וראשי חדשים¹⁴. על ידי אמירת הקידוש בליל שבת יוצר האדם רובד נוסף של קדושת השבת, ומשתתף ביצירת קדושת היום. על פי זה מבינים אנו היטב את דברי הגמרא (שבת ק"ט ע"ב):

אמר רבא ואיתימא רבי יהושע בן לוי אפילו יחיד המתפלל בערב שבת צריך לומר ויכולו דאמר רב המנונא כל המתפלל בערב שבת ואומר ויכולו מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית.

השותפות לקב"ה במעשה בראשית מתבטאת בלקיחת חלק ביצירת קדושת יום השבת, על-ידי קיום מצוות קידוש.

¹⁰ שם

¹¹ שיעורים לזכר אבא מרי, הוצאת מוסד הרב קוק, חלק ב עמ' קנו-קנו

¹² ויקרא כג.

¹³ אמנם, הרמב"ן מפרש שפסוק זה לא מתייחס לשבת (אף שהיא כתובה מיד אחריו) אלא לשאר ימים טובים.

¹⁴ הגרי"ד מבאר שם שאף על פי כן לא מזכירים בתפילת השבת את ישראל בחתימת הברכה האמצעית, שכן: "לו היינו מזכירים ישראל היינו עלולים להסיק כי הקדושה תלויה בישראל כמו מועדים".

נפקא מינות

ייתכן שתהיינה השלכות הלכתיות לשאלה איך מבינים את מהותה של המצווה:
1. **קידוש בכניסת היום** – בגמרא בפסחים (קו ע"ב) נאמר לגבי מצוות קידוש: "זכרהו על היין בכניסתו". האם יש עניין להסמיך את הקידוש ככל האפשר לכניסת היום? לפי האפשרות הראשונה, על פיה מהותה של מצות השבת היא להכריז על ההבדל שבין השבת לימות החול, יש מקום לדרוש שזה ייעשה כמה שיותר סמוך לכניסת השבת, במיוחד אם המטרה היא שניזהר מעשיית מלאכה בשבת, כפי שכותב הרלב"ג. גם לפי דברי הגרי"ד ניתן להבין שתהיה דרישה כזו, על אף שאין זה הכרחי.

לעומת זאת, אם מבינים שמהותה של המצווה היא לומר דברי שבח על השבת, בפשטות אין סיבה לדרוש שזה ייעשה סמוך ככל האפשר לכניסת היום (מעבר לעניין של 'זריזים מקדימים'), ואכן ברמב"ם לא הוזכרה דרישה כזו. אמנם הטור (אורח חיים סימן רע"א) כתב: "כשיבא לביתו ימהר לאכול מיד¹⁵ דתניא זכור את יום השבת לקדשו זכרהו על היין בכניסתו".

2. **קידוש על היין** – בציטוט שהובא לעיל מהגמרא בפסחים נאמר "זכרהו על היין", ונחלקו ראשונים לגבי דרישה זו האם מן התורה היא או מדרבנן¹⁶. אם מהותה של מצוות קידוש היא לומר דברי שבח, בהחלט יש מקום לומר ששבח זה ראוי שייאמר על הכוס, שהרי כלל נקוט בדינו (ערכין י"א ע"א) "אין שירה אלא על היין"¹⁷. אם מהות המצווה היא להכריז על כניסת השבת ועל ההבדל שבין יום השבת לשאר הימים, לכאורה אין סיבה שהכרזה זו תיעשה דווקא על היין. להלכה נקטו רוב הפוסקים שהחובה לקדש על היין היא מדרבנן¹⁸.

---

¹⁵ וכן פסק השולחן ערוך.

¹⁶ מדברי הר"ן על הרי"ף (שבת י ע"א), אפשרות אחת בתוס' בפסחים (קו ע"א) ועוד ראשונים, נראה שיש חובה מן התורה לקדש על היין. לעומתם כתבו התוספות במסכת נזיר (ד ע"א), הרשב"א (שו"ת הרשב"א ד, רצה) ועוד, שהחובה לקדש על היין היא מדרבנן. את סיכום הדברים ניתן למצוא בבירור הלכה על מסכת פסחים קו ע"א, ובביאור הלכה בתחילת סימן רע"א.

¹⁷ אמנם הרמב"ם (הלכות שבת כט, ו) כתב שהחובה לקדש על היין היא מדברי סופרים.

¹⁸ כך נקטו המגן אברהם והדגול מרבבה בתחילת סימן רע"א, ונראה שזו גם דעת המשנה ברורה שם.

3. הבדלה במוצאי שבת - ראינו שלפי הרלב"ג גם ההבדלה שנעשית במוצאי שבת היא חלק ממצוות קידוש.
אם מהותה של המצווה היא אמירת דברי שבח, לכאורה תספיק לכך פעם אחת, ואין סיבה לומר שיש חובת הבדלה מן התורה. אמנם הרמב"ם כן חשב שחובת ההבדלה היא מן התורה¹⁹, כחלק ממצוות קידוש, ואולי זה נובע מכך שלדעתו המצווה כוללת את שני העניינים יחד.

---

¹⁹ ספר המצוות, עשה קנה. הלכות שבת כט, א.